

ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ: Δια-πολιτιστική έρευνα στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία

Ιωάννα Καρέλλου

*Κοινωνική Λειτουργός, MA, φοιτήτρια διδακτορικού τίτλου
University of Keele, department of Psychology*

Trueman Mark

*PhD C. Psychology
Λέκτορας στο τμήμα Ψυχολογίας του πανεπιστημίου του Keele*

Περίληψη

Ο πρωταρχικός στόχος της παρούσης μελέτης* ήταν να εξετάσει τις στάσεις των εργαζομένων σε κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης και αποκατάστασης προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία. Ένα ερωτηματολόγιο στάσεων σε 8 ομάδες ερωτήσεων που αφορούσαν διάφορες πλευρές της ανθρώπινης σεξουαλικότητας διανεμήθηκε σε δύο ομάδες εργαζομένων και ομάδες μελών του γενικού κοινού των δύο χωρών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα δεν παρατηρήθηκε καμία διαφορά μεταξύ των Ελλήνων και Βρετανών όσο αφορά στις στάσεις προς τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική εκπαίδευση του γενικού πληθυσμού ή μεταξύ του συνόλου των σεξουαλικών στάσεων μεταξύ του προσωπικού και μελών του γενικού κοινού. Ωστόσο, οι Έλληνες και Βρετανοί ερωτώμενοι εξέφρασαν διαφορετικές στάσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Λέξεις κλειδιά: νοητική καθυστέρηση, σεξουαλικότητα, στάσεις.

Εισαγωγή

Η σεξουαλικότητα αποτελεί μία πολύπλοκη πλευρά της ανθρώπινης ζωής που δεν περιορίζεται στο βιολογικό φαινόμενο της σεξουαλικής πράξης, αλλά είναι τρόπος ζωής, συμπεριφοράς και έκφραση συναι-

* Η έρευνα αυτή αποτελεί μέρος της πτυχιακής εργασίας της δίδος Καρέλλου Ι. για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου MA in Community Care - Learning disabilities.

σθημάτων, τα οποία πηγάζουν από το φύλο και εκδηλώνονται συχνά στις διαπροσωπικές σχέσεις και στην ανθρώπινη επικοινωνία (Βαλάση-Αδάμ, 1982). Από ανατομικής απόψεως η σεξουαλικότητα αναφέρεται αποκλειστικά στις ανατομικές διαφορές μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας. Από ψυχολογικής πλευράς ωστόσο διαφοροποιείται μεταξύ των χαρακτηριστικών του γένους που αντιστοιχούν στους διαφορετικούς ρόλους των δύο φύλων.

Σύμφωνα με την Κ. Σαφιλίου (1981), η σεξουαλικότητα δεν ταυτίζεται σήμερα μόνο με τη σεξουαλική πράξη και επίδοση, αλλά διευρύνεται η έννοια και το περιεχόμενό της κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να περιέχει όλα τα δυνατά αισθήματα, συγκινήσεις και συμπεριφορές που μπορεί να αναφέρονται στις σεξουαλικές σχέσεις. Σ' αυτό το πλαίσιο η σεξουαλικότητα αντιπροσωπεύει μια έννοια πιο ευρεία από αυτήν της σωματικής επαφής σα μέσο σεξουαλικής έκφρασης και τοποθετείται έτσι στη σωστή της διάσταση, αυτήν της κοινωνικής συμπεριφοράς και συναναστροφής (Rushton, 1994, 1995).

Ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη των ατόμων με νοπηκή καθυστέρηση

Όσον αφορά τον πληθυσμό με κανονική νοημοσύνη θεωρούμε δεδομένο ότι ο καθένας έχει τη δική του σεξουαλικότητα, την οποία ο ίδιος αποφασίζει αν θα την εκφράσει ή όχι. Αυτή η έκφραση καθορίζεται συνήθως από πολιτιστικούς κανόνες που δεν λαμβάνουν υπόψη τους τα δικαιώματα και τις ανάγκες των ατόμων με νοπηκή καθυστέρηση. Η αγάπη, η τρυφερότητα, τα ερωτικά συναισθήματα είναι όλα μέρη της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και δεν είναι μόνο φυσιολογικά, αλλά αποτελούν συγχρόνως ένα όμορφο και σημαντικό κομμάτι της ανθρώπινης ζωής. Τα άτομα με αναπτυξιακά προβλήματα είναι δυνατόν να διαφέρουν στους τρόπους που χρησιμοποιούν για να εκφράσουν αυτά τα συναισθήματα, αλλά ανεξαρτήτως του εύρους των ικανοτήτων τους, θα έχουν την εμπειρία της επαφής, της φροντίδας και της τρυφερότητας που συντελούν στο να θεωρείται κανείς ζωντανός.

Οι έρευνες που επικεντρώνονται στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη των ατόμων με νοπηκή καθυστέρηση (NK) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ανάπτυξή τους ακολουθεί την ίδια πορεία με αυτή των υπολοίπων ανθρώπων, η οποία ωστόσο ολοκληρώνεται με μία χρονική καθυστέρηση (Craft, 1986; Craft & Craft, 1987; Pueschel & Scola, 1988). Οι Rosen & Rosen (1981), αναφέρουν ότι υπάρχει μια σχέση μεταξύ του νοπηκού πηλικού και της σεξουαλικής ανάπτυξης με αποτέλεσμα, όσο πιο χαμηλό είναι το νοπηκό πηλικό τόσο πιο αργή είναι και η ανάπτυξη. Παρά τις δυσκολίες που υπάρχουν στη λειτουργία της νόησης και την κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων με NK, το σώμα αναπτύσσεται σε φυσιολογικά επίπεδα, οι ορμόνες εκκρίνονται, τα δευτερογενή σεξουαλικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται. Επίσης, σαν όλους τους εφήβους, οι έφηβοι με μέτρια NK έχουν περιέργεια σχετικά με θέματα που αναφέρονται στο σεξ και αναζητούν την τρυφερότητα όπως κάθε ανθρώπινο ον. Οργανικά δεν παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα στην αναπαραγωγική τους ικανότητα και η σημασία που έχουν οι σεξουαλικές σχέσεις για την ψυχολογική κατάστασή τους δεν διαφέρει από αυτήν των υπολοίπων εφήβων (Craft, 1986; Page, 1991). Είναι επίσης ικανά για κοινωνικές συναναστροφές, να βγουν ραντεβού, να παντρευτούν και να κάνουν παιδιά αν και το να γίνουν γονείς δημιουργεί μεγαλύτερα εμπόδια γι' αυτούς συγκριτικά με το γενικότερο πληθυσμό (Floor, Baxter & Rosen, 1975).

Τα άτομα με βαριά NK αναπτύσσουν επίσης τα σεξουαλικά τους χαρακτηριστικά με τη διαφορά ότι έχουν περισσότερα προβλήματα να ελέγξουν στη σεξουαλικότητά τους και τις συνέπειες των σεξουαλικών

τους πράξεων (Kramer - Monat, 1982). Στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορούσαν να διδαχθούν μόνο βασικές σεξουαλικές δραστηριότητες όπως σωστή υγιεινή, κατάλληλους τρόπους και χώρους για να αυνανίζονται και κοινωνικά επιτρεπούς τρόπους να εκφράζουν τη συμπάθειά τους σε άλλους. Στην πλειοψηφία τους ωστόσο απολαμβάνουν ιδιαίτερα την αίσθηση της αφής και του αγκαλιάσματος από κάποιο άλλο άτομο (Kempton, 1977).

Οι στάσεις του προσωπικού προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων νοσητική καθυστέρηση

Ένα γενικότερο συμπέρασμα από τις εμπειρικές μελέτες που έχουν επικεντρωθεί στη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ είναι ότι το προσωπικό αντιμετωπίζει με αρκετά αρνητική διάθεση τη δημιουργία ερωτικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων που βρίσκονται στη φροντίδα τους. Ο αυνανισμός χωρίς την παρουσία τρίτων είναι η πιο αποδεκτή συμπεριφορά από τους εργαζομένους στο χώρο της ΝΚ για να εκφράσει ένα άτομο με μειονεξία τη σεξουαλικότητά του (Coleman & Murphy, 1980; Sweyn-Harvey, 1984; Davies & Johnson, 1989), ενώ επιτρεπτή μπορεί να είναι και η περιορισμένη σωματική επαφή όπως π.χ. κάποια σύντομα φιλήματα (Mulhem, 1975; Mitchell, 1978).

Η ολοκλήρωση της ερωτικής επαφής αντιμετωπίζεται με μεγάλο σκεπτικισμό από το μεγαλύτερο ποσοστό του προσωπικού των υπηρεσιών που απευθύνονται στα άτομα με ΝΚ (Mitchell, 1978; Coleman & Murphy, 1980; Blunn, 1984; Chapman & Pritchethy, 1985). Ωστόσο, μεγαλύτερη ανέχεια εκφράστηκε για πράξεις που γίνονται ιδιαίτερος συγκριτικά με αυτές που συμβαίνουν παρουσία τρίτων (Mulhem, 1975; Mitchell, 1978; Adams, 1982). Παρ' όλα αυτά, οι Coleman & Murphy (1980) και Blunn (1984), αναφέρουν ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων αντιμετώπιζαν θετικά ένα πιθανό γάμο μεταξύ ατόμων με ΝΚ προσθέτοντας όμως κάποιες προϋποθέσεις όπως η ύπαρξη εργασίας, η αίσθηση της ευθύνης που αναλαμβάνεται ή η χρήση μεθόδων αντισύλληψης.

Η παροχή σεξουαλικής εκπαίδευσης θεωρήθηκε απαραίτητη ή δεν βρήκε αντίθετη την πλειονότητα των εργαζομένων στο χώρο της ΝΚ σύμφωνα με τα αποτελέσματα των περισσότερων μελετών (Saunders, 1979; Shaddock, 1979; Coleman & Murphy, 1980; Blunn, 1984; Sweyn-Harvey, 1984; Davies & Johnson, 1989; Squire, 1989; Mercier, 1994). Οι πιο αρνητικές στάσεις εκ μέρους του προσωπικού αφορούσαν τη δημιουργία ομοφυλοφιλικών σχέσεων μεταξύ δύο ατόμων με ΝΚ (Mitchell, 1978; Coleman & Murphy, 1980; Adams, 1982; Blunn, 1984; Davies & Johnson, 1989).

Αρκετοί ερευνητές αναφέρουν ότι η συμμετοχή μελών του προσωπικού σε σεμινάρια ή ομάδες εργασίας με θέμα τη σεξουαλική ανάπτυξη των ατόμων με ΝΚ και την κατάλληλη αντιμετώπισή της φαίνεται να έχει σαν αποτέλεσμα την αλλαγή των στάσεών τους προς μια πιο απελευθερωμένη κατεύθυνση (Shaddock, 1979; Sebba, 1981b; Rose & Holmes, 1991).

Τα αποτελέσματα προηγούμενων μελετών υποστηρίζουν επίσης ότι κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά επηρεάζουν τις στάσεις του προσωπικού προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ. Οι Sweyn-Harvey (1984), Brantlinger (1983) και Murray & Mines (1994), υποστηρίζουν ότι η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η θέση εργασίας, η θρησκεία, το είδος της υπηρεσίας που εξυπηρετεί τα άτομα με ΝΚ, καθώς επίσης και το επίπεδο της μειονεξίας των ατόμων στα οποία αναφέρονταν οι ερωτήσεις έχουν άμεση σχέση με τις σεξουαλικές στάσεις των εργαζομένων σε υπηρεσίες που εξυπηρετούν άτομα με ΝΚ.

Οι δυσκολίες στη σεξουαλική έκφραση των ατόμων με ΝΚ απορρέουν τις πιο πολλές φορές από τις στάσεις των γονέων ή του προσωπικού προς τη σεξουαλικότητά τους παρά από πραγματικά προβλήματα στην ψυχοσεξουαλική τους ανάπτυξη. Οι στόχοι της παρούσας δημοσίευσης είναι να εξετάσει εάν α) οι στάσεις του προσωπικού προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ στην Ελλάδα είναι διαφορετικές από τις στάσεις του προσωπικού στη Μεγάλη Βρετανία και β) οι στάσεις των εργαζομένων στο χώρο της ΝΚ προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων που εξυπηρετούν είναι πιο θετικές από τις στάσεις των μελών του γενικού κοινού.

Μεθοδολογία

Διαδικασία

Τα στοιχεία της παρούσης μελέτης συγκεντρώθηκαν μέσω γραπτού ερωτηματολογίου αυτό - αναφοράς κατά το χρονικό διάστημα Ιουνίου - Αυγούστου 1995. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε μια ομάδα εργαζομένων σε κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης και αποκατάστασης ατόμων με ΝΚ και σε μία ομάδα μελών του γενικού κοινού στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία.

Άδεια για συμμετοχή στην έρευνα ζητήθηκε από τα διοικητικά συμβούλια ή τους διευθυντές των ελληνικών και αλλοδαπών ειδικών μονάδων. Η διανομή και η συλλογή των ερωτηματολογίων έγινε από έναν υπεύθυνο του προσωπικού. Από τα τρία ελληνικά κέντρα που συμμετείχαν, τα δύο βρίσκονται στο νομό Αττικής - Θεοτόκος και Σικιαρίδειο - ενώ το τρίτο, η Μέριμνα, έχει την έδρα του στην Πάτρα.

Τα μέλη του γενικού κοινού προσεγγίστηκαν είτε στο χώρο εργασίας τους μέσω κάποιων ατόμων «κλειδιά» που αφού ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας ανέλαβαν την ευθύνη της διανομής ερωτηματολογίων, είτε μέσω των ατόμων που είχαν ήδη συμπληρώσει τα ερωτηματολόγια.

Δείγμα

Συνολικά 207 ερωτηματολόγια συγκεντρώθηκαν από εργαζομένους στο χώρο της ΝΚ και στις δύο χώρες εκ των οποίων τα 9 δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση λόγω πολλών παραλείψεων στις απαντήσεις. Το τελικό δείγμα στο οποίο βασίζονται τα αποτελέσματα της μελέτης διαμορφώθηκε ως εξής: συμπληρώθηκαν 198 ερωτηματολόγια εκ των οποίων τα 100 προέρχονται από Έλληνες και τα 98 από Βρετανούς ερωτώμενους. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος εμφανίζονται στους πίνακες 1-3.

Πίνακας 1: Κατανομή δείγματος ανά φύλο					
Φύλο	Έλληνες		Βρετανοί		Σύνολο
	προσωπικό	γενικό κοινό	προσωπικό	γενικό κοινό	
Ανδρες	10	27	21	25	83
Γυναίκες	40	23	28	24	115
Σύνολο	50	50	49	49	198

Πίνακας 2: Κατανομή δείγματος ανά ηλικία

Ηλικία	Έλληνες		Βρετανοί		Σύνολο
	προσωπικό	γενικό κοινό	προσωπικό	γενικό κοινό	
20-30	15	28	12	31	86
31-40	17	13	14	7	51
41 _ +	18	9	23	11	61
Σύνολο	50	50	49	49	198

Πίνακας 3: Κατανομή δείγματος ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

Εκπαίδευση	Έλληνες		Βρετανοί		Σύνολο
	προσωπικό	γενικό κοινό	προσωπικό	γενικό κοινό	
Δημοτικό	2	1	-	-	3
Γυμνάσιο/Λύκειο	7	21	36	20	84
Ανώτατη/Ανώτερη	30	25	13	24	92
Μεταπτυχιακά	11	3	-	5	19
Σύνολο	50	50	49	49	198

Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη σχεδιάστηκε από τους συγγραφείς για τις ανάγκες της μελέτης και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τέσσερις ανεξάρτητους μεταπτυχιακούς φοιτητές του πανεπιστημίου του Keele. Αρχικά περιείχε 84 ερωτήσεις στάσεων του τύπου Likert στις οποίες οι ερωτώμενοι καλούνταν να διατυπώσουν το βαθμό στον οποίο συμφωνούσαν ή διαφωνούσαν με κάθε ερώτηση σε μια 5-βάθμια κλίμακα όπου το 5 εκφράζει την πιο θετική στάση, ενώ το 1 την πιο αρνητική (Robson, 1993). Οι ερωτήσεις ήταν διατυπωμένες είτε με καταφατικό, είτε με αρνητικό τρόπο και ήταν διαιρεμένες στις παρακάτω 8 κατηγορίες:

- Γενικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα,
- Στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση,
- Στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων με ΝΚ,
- Στάσεις προς τα δικαιώματα των ατόμων με ΝΚ για σεξουαλική έκφραση,
- Γενικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ,
- Αποδοχή της σεξουαλικής συμπεριφοράς των ατόμων με ΝΚ,
- Στερεότυπα προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ και
- Επαγγελματικά ζητήματα σε σχέση με τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ.

Η ανάλυση των απαντήσεων των Ελλήνων συμμετεχόντων βάσει του συντελεστή απλής συσχέτισης του Pearson είχε σαν αποτέλεσμα δύο νέες εκδόσεις του αρχικού ερωτηματολογίου, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στη συνέχεια, για τη συλλογή στοιχείων στη Μεγάλη Βρετανία (Green & D' Oliveira, 1982).

Η μία από αυτές απαρτίζεται από 77 ερωτήσεις που απευθύνονται στους εργαζομένους στο χώρο της ΝΚ και η δεύτερη, με 68 ερωτήσεις, για τα μέλη του γενικού κοινού (αντίγραφα όλων των εκδοχών διατίθενται από την πρώτη συγγραφέα). Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στη συνέχεια στηρίζονται στην ανάλυση των απαντήσεων που δόθηκαν σ' αυτές τις δύο τελευταίες εκδόσεις.

Όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν επίσης σε ερωτήσεις που αφορούσαν τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά όπως φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση και εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ τα μέλη του προσωπικού παρείχαν συμπληρωματικές πληροφορίες για το αντικείμενο της εργασίας τους, καθώς και για το χρονικό διάστημα που εργάζονταν με τη συγκεκριμένη ιδιότητα.

Αποτελέσματα

Ο Πίνακας 4 που ακολουθεί παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων, οι οποίες δηλώνουν τις στάσεις για κάθε μία από τις οκτώ κατηγορίες ερωτήσεων όπως τις ανέφεραν οι Έλληνες και Βρετανοί ερωτώμενοι. Σύμφωνα με το εύρος των τιμών για κάθε ομάδα ερωτήσεων τα στοιχεία δείχνουν ότι οι ερωτώμενοι εξέφρασαν γενικά σχετικά θετικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα τόσο του γενικού πληθυσμού όσο και των ατόμων με ΝΚ. Οι Βρετανοί σημείωσαν λίγο υψηλότερες τιμές σε σχέση με τους Έλληνες.

Πίνακας 4: Μέσοι όροι (και τυπικές αποκλίσεις) των τιμών στάσεων ^a και εύρος των τιμών για κατηγορία ερωτήσεων					
Κατηγορίες	Έλληνες		Βρετανοί		Εύρος \bar{x}
	προσωπικό	γενικό κοινό	προσωπικό	γενικό κοινό	
Σεξουαλικότητα	39.1(4.5)	39.1(4.5)	39.1(4.5)	39.9(4.9)	11-55
Σεξ. εκπαίδευση	22.6(2.1)	22.3(2.2)	22.5(2.1)	23.0(2.4)	7-35
Σεξ. εκπαίδευση ατόμων με ΝΚ	33.3(2.7)	33.1(3.4)	36.4(3.7)	35.1(4.0)	10-50
Σεξ. Δικαιώματα ατόμων με ΝΚ	43.1(5.2)	43.1(6.8)	47.9(5.6)	48.0(5.1)	13-65
Σεξουαλικότητα ατόμων με ΝΚ	33.9(4.9)	33.7(6.3)	40.5(5.5)	38.9(5.3)	12-60
Αποδοχή	49.9(5.5)	48.2(8.9)	51.8(6.0)	52.4(7.4)	14-70
Στερεότυπα	17.6(2.8)	18.6(3.3)	22.0(3.0)	20.6(3.8)	7-35
Επαγγελματικά ζητήματα	35.8(3.5)	-	35.7(3.6)	-	10-50

^a Υψηλή τιμή = θετική στάση προς τη σεξουαλικότητα

Για την ανίχνευση πιθανών διαφορών στις στάσεις μεταξύ των ερωτώμενων των δύο χωρών, τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε μία σειρά μονομεταβλητών αναλύσεων διακύμανσης δύο κατευθύνσεων (αλληλεπίδραση εθνικότητας με εργασία), χρησιμοποιώντας κάθε φορά μία από τις οκτώ κατηγορίες ερωτήσεων ως εξαρτημένη μεταβλητή.

Για τις δύο πρώτες κατηγορίες που αναφέρονταν στις γενικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα, καθώς και στις στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική διαφορά μεταξύ των ερωτώμενων των δύο χωρών ($F=2.118$, $df=1$, 194) και ($F=0.733$, $df=1$, 194) αντίστοιχα. Επίσης, δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική διαφορά στις στάσεις μεταξύ των επαγγελματιών και του γενικού κοινού ($F=0.116$, $df=1$, 194) στις γενικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα, αλλά και στις στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση ($F=0.099$, $df=1$, 194).

Για τις υπόλοιπες πέντε ομάδες ερωτήσεων που αναφέρονται σε στάσεις προς κάποια πλευρά της σεξουαλικότητας των ατόμων με ΝΚ οι ερωτώμενοι των δύο χωρών εξέφρασαν διαφορετικές στάσεις, με τους Βρετανούς να έχουν πιο θετικές στάσεις συγκριτικά με τους Έλληνες. Ωστόσο σε καμία από τις δύο χώρες δεν σημειώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των στάσεων των επαγγελματιών και των μελών του γενικού κοινού.

Πιο συγκεκριμένα, στο σύνολό τους οι Βρετανοί εξέφρασαν πιο θετικές στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων με ΝΚ συγκριτικά με τους Έλληνες ερωτώμενους ($F=25.744$, $df=1$, 194, $p<0.001$). Όσον αφορά στις στάσεις προς τα σεξουαλικά δικαιώματα των ατόμων με ΝΚ οι Βρετανοί παρουσιάστηκαν πιο φιλελεύθεροι σε σχέση με τους Έλληνες ($F=34.444$, $df=1$, 194, $p<0.001$). Για την κατηγορία προτάσεων που αναφέρεται στις στάσεις προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ, παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά στις στάσεις μεταξύ των δύο χωρών ($F=54.806$, $df=1$, 194, $p<0.001$). Οι Βρετανοί πάλι εξέφρασαν πιο θετικές στάσεις προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ. Επίσης, παρουσιάστηκαν περισσότερο δεκτικοί όσον αφορά τη σεξουαλική δραστηριότητα των ατόμων με ΝΚ σε σχέση με τους Έλληνες ερωτώμενους ($F=9.175$, $df=1$, 194, $p<0.003$). Τέλος, διαφορά μεταξύ των Ελλήνων και Βρετανών ερωτώμενων σημειώθηκε και στα στερεότυπα της κάθε ομάδας προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ. Οι Βρετανοί διατηρούσαν λιγότερα στερεότυπα σε σχέση με τους Έλληνες ($F=45.941$, $df=1$, 194, $p<0.001$). Επιπρόσθετα, οι Βρετανοί επαγγελματίες διατηρούσαν λιγότερα στερεότυπα προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ τόσο σε σύγκριση με τα μέλη του γενικού κοινού της ίδιας χώρας ($F=6.160$, $df=1$, 194, $p<0.014$) όσο και σε σύγκριση με τις δύο ομάδες των Ελλήνων.

Όσον αφορά στις στάσεις προς τα επαγγελματικά ζητήματα σε σχέση με τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστική διαφορά μεταξύ των Βρετανών και των Ελλήνων επαγγελματιών ($t=0.09$, $df=97$).

Συμπεράσματα

Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της παρούσας μελέτης ήταν να αξιολογήσει τις στάσεις των εργαζομένων σε κέντρα εκπαίδευσης και αποκατάστασης ατόμων με ΝΚ προς τη σεξουαλικότητα αυτού του πληθυσμού. Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι αυτή η μελέτη είναι η πρώτη που πραγματοποιείται στον ελληνικό χώρο και αναφέρεται στις στάσεις του προσωπικού προς τη σεξουαλικότητα των

ατόμων με ΝΚ. Ωστόσο, η επιλογή και η σύνθεση του δείγματος καθώς και η αμφίβολη διατύπωση κάποιων από τις ερωτήσεις θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της.

Σε γενικές γραμμές, οι Βρετανοί ερωτώμενοι στο σύνολό τους εξέφρασαν πιο φιλελεύθερες στάσεις προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ συγκριτικά με τους Έλληνες. Συμπληρωματικά σχόλια που σημειώθηκαν στα ερωτηματολόγια υποστηρίζουν ότι για ένα σημαντικό αριθμό ερωτώμενων οι στάσεις τους προς τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ εξαρτώνται από το επίπεδο της μειονεξίας του ατόμου. Ωστόσο, δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική διαφορά στις στάσεις μεταξύ επαγγελματιών και γενικού κοινού σε καμία από τις δύο χώρες. Το επίπεδο των στάσεων Ελλήνων και Βρετανών δεν διαφοροποιήθηκε επίσης όσον αφορά τη σεξουαλικότητα του γενικού πληθυσμού ($\bar{x}=39$) αλλά και τη σεξουαλική εκπαίδευση ($\bar{x}=22$). Το επίπεδο αυτό των γενικών στάσεων προς τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική εκπαίδευση ανταποκρίνεται στα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνητών που ανέφεραν θετικές στάσεις των εργαζομένων σε ειδικές υπηρεσίες προς την ανθρώπινη σεξουαλικότητα (Sebba, 1981a; Johnson & Davies, 1989; Katoda, 1993).

Η ομοιότητα των σεξουαλικών στάσεων μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών όσον αφορά το γενικό πληθυσμό, αλλά όχι τα άτομα με ΝΚ ίσως οφείλεται στο επίπεδο των ειδικών υπηρεσιών της Ελλάδας (Ματινοπούλου-Περρή, 1984). Η ειδική εκπαίδευση και αποκατάσταση δεν είναι τόσο αναπτυγμένη στη χώρα μας όσο είναι στη Μεγάλη Βρετανία και ίσως οι επαγγελματίες που εργάζονται στο χώρο να έχουν ιεραρχήσει τις ανάγκες των ατόμων με ΝΚ βάσει της προσφερόμενης βοήθειας. Μια άλλη εξήγηση για τη διαφορά των στάσεων όσον αφορά τη σεξουαλικότητα των ατόμων με ΝΚ μεταξύ Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας στηρίζεται στο φύλο των ερωτώμενων. Περισσότεροι από 50% των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες και σε γενικές γραμμές οι γυναίκες παρουσιάζονται πιο επιφυλακτικές σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Ο χριστιανισμός που είναι η κυρίαρχη θρησκεία στην Ελλάδα μπορεί επίσης να έχει επηρεάσει την κατεύθυνση των στάσεων των Ελλήνων ερωτώμενων. Η Brantlinger (1983) αναφέρει ότι όσοι υποστηρίζουν κάποιες θρησκευτικές αρχές εκφράζουν πιο συντηρητικές σεξουαλικές στάσεις. Τέλος, έλλειψη διαφοράς στάσεων μεταξύ επαγγελματιών και μελών του γενικού κοινού μπορεί να οφείλεται στο υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων.

Όσον αφορά στις στάσεις προς τη σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων με ΝΚ, ο μέσος όρος ($\bar{x}=34$, υψηλότερη τιμή = 45) του συνολικού αριθμού των ερωτώμενων (198) και των δύο χωρών υποστηρίζει ότι όλοι οι ερωτώμενοι πίστευαν ότι τα άτομα με ΝΚ μπορεί να ωφεληθούν από την παροχή σωστής ενημέρωσης. Η χρησιμότητα της παροχής σεξουαλικής εκπαίδευσης στον ειδικό αυτό πληθυσμό αναγνωρίστηκε και σε άλλες μελέτες (Coleman & Murphy, 1980; Blunn et al, 1984; Squire, 1989; Mercier et al, 1994) αν και οι Chapman and Pitchealthy (1985) ανέφεραν μικρότερη συμφωνία απόψεων ανάμεσα στους εργαζομένους που συμπεριέλαβαν στη μελέτη τους.

Τα αποτελέσματα αναφορικά με τις στάσεις του προσωπικού προς τα σεξουαλικά δικαιώματα των ατόμων με ΝΚ υποστηρίζουν ότι τόσο οι Έλληνες ($\bar{x}=43$) όσο και οι Βρετανοί ($\bar{x}=48$) εξέφρασαν ένα γενικό σεβασμό προς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ωστόσο οι Έλληνες ερωτώμενοι ήταν λιγότερο θετικοί σε σχέση με τους Βρετανούς ερωτώμενους ($F=34.444$, $df=1$, 194 , $p<0.001$). Αν και οι Coleman & Murphy (1980) και Sweyn-Harvey (1984) χρησιμοποίησαν κάποιες μεμονωμένες ερωτήσεις για τα σεξουαλικά δικαιώματα

των ατόμων με ΝΚ τα αποτελέσματά τους δεν είναι αρκετά να υποστηρίξουν ή να αντιπαρεταθούν με αυτά της παρούσης μελέτης.

Οι σχετικά υψηλές τιμές που προέκυψαν από την ανάλυση των απαντήσεων δείχνουν ότι τόσο οι Έλληνες ($\bar{x}=49$) όσο και οι Βρετανοί ($\bar{x}=52$) εξέφρασαν μια θετική στάση προς τη σεξουαλική δραστηριότητα των ατόμων με ΝΚ. Και σε αυτόν τον τομέα επίσης οι Έλληνες ερωτώμενοι παρουσιάστηκαν λιγότερο ανεκκικοί συγκριτικά με τους Βρετανούς ($F=9.175$, $df=1$, 194 , $p<0.003$).

Τα αποτελέσματα ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στην Αμερική (Mulhern, 1975; Mitchell et al, 1978; Saunders, 1979; Coleman & Murphy, 1980; Adams et al, 1982; Chapman & Pitchealthhy, 1985) υποστηρίζουν μια παρόμοια θετική στάση προς τη σεξουαλική συμπεριφορά των ατόμων με ΝΚ. Παρατηρήθηκε ωστόσο, μια τάση προς μείωση των θετικών στάσεων ανάλογα με την αύξηση του βαθμού οικειότητας απαραίτητη για κάθε δραστηριότητα (π.χ. τα φιλήματα και τα χάδια μεταξύ δύο ατόμων με ΝΚ δημιούργησαν πιο θετικές στάσεις από την ετερόφυλη ή ομοφυλόφιλη ερωτική συνουσία).

Τέλος, η μη ύπαρξη διαφοράς στις στάσεις του προσωπικού προς τα επαγγελματικά ζητήματα δείχνει ότι και οι δύο ομάδες των εργαζομένων ένιωθαν αρκετά ικανοί να αντιμετωπίσουν κάποιο θέμα που έχει σχέση με τη σεξουαλικότητα των ατόμων που εξυπηρετούσαν.

Ευχαριστήρια

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ.) για την οικονομική χορηγία του στην δίδα Ι. Καρέλλου, τον κ. Πάννου Ι. για την ευγενή παραχώρηση των τεχνικών μέσων για την ολοκλήρωση της μελέτης, καθώς και όλους τους υπεύθυνους των κέντρων που έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για την προσέγγιση του προσωπικού τους.

Βιβλιογραφία

- Adams, G.L., Tallon, R.J. & Alcorn, D.A. (1982) Attitudes toward the sexuality of mentally retarded and nonretarded persons. *Education and Training of the Mentally Retarded*, December, 307-312.
- Βαλάση - Αδάμ, Ε. (1992) Σεξουαλική αγωγή στην οικογένεια. Ανακοίνωση στο 3ο Σεμινάριο Σεξουαλικής Αγωγής και Υγείας, Αθήνα 10/4.
- Blunn, C., Moore, I. & Alexander, S. (1984) Just as important as learning to boil a kettle. *Community Care*, December 13, 22-24.
- Brantlinger, E. (1983) Measuring variation and change in attitudes of residential care staff toward the sexuality of mentally retarded persons. *Mental Retardation*, Vol 21(1), 17-22.
- Chapman, J.W. & Pitcheathly, A.S. (1985) Sexuality and mentally handicapped people: issues of sex education, marriage, parenthood and care staff attitudes. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, Vol 10(4), 227-235.
- Coleman, E.M. & Murphy, W.D. (1980) A survey of sexual attitudes and sex education programs among

- facilities for the mentally retarded. *Applied Research in Mental Retardation*, Vol 1, 269-276.
- Craft, A. (1986) Sexual, Social and Emotional development in people with Down's syndrome. *Mental Handicap*, Vol 14, 34-36.
- Craft, S. (1987) Mental handicap and sexuality: Issues for individuals with mental handicap their parents and professionals. In: Craft, A. (eds) *Mental handicap and sexuality: Issues and perspectives*, London: Costello.
- Floor, L., Baxter, D., Rosen, M. & Zisfein, L. (1975) A survey of marriages among previously institutionalised retardates. *Mental Retardation*, 13, 33-37.
- Green, J. & D' Oliveira, M. (1982) *Learning to use statistical tests in psychology*. Philadelphia: Open University Press.
- Johnson, P.R. & Davies, R. (1989) Sexual attitudes of members of staff. *The British Journal of Mental Subnormality*, Vol XXXV, Part 1, No 68, 17-21.
- Katoda, H. (1993) Parents' and teachers' praxes of and attitudes to the health and sex education of young people with mental handicaps: a study in Stockholm and Tokyo. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol 37, 115-129.
- Kempton, W. (1977) The sexual adolescent who is retarded. *Journal of Pediatric Psychology*, 2(3), 104-107.
- Kramer - Monat, R. (1982) *Sexuality and the mentally retarded*. San-Diego: College-Hill.
- Ματινοπούλου - Πετρή, Υ. (1984) Ειδική εκπαίδευση και υπηρεσίες ανοιχτής περίθαλψης για παιδιά και ενήλικες με ειδικές ανάγκες στο νομό Αττικής, *Εκλογή*.
- Mercier, M., Delville, J. & Collignon, J.L. (1994) Sexuality and mental disability. *European Journal on Mental Disability*, Vol 1(1) 24-30.
- Mitchell, L., Doctor, R.M. & Butler, D.C. (1978) Attitudes of caretakers toward the sexual behaviour of mentally retarded persons. *American Journal of Mental Deficiency*, Vol 83(3) 289-296.
- Mulhern, T.J. (1975) Survey of reported sexual behaviour and policies characterizing residential facilities for retarded citizens. *American Journal of Mental Deficiency*, Vol 79(6) 670-673.
- Murray, J.L. & Minnes, P.M. (1994) Staff attitudes towards the sexuality of persons with intellectual disability. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, Vol 19(1) 45-52.
- Page, Z.C. (1991) Teaching developmentally disabled people self-regulation in sexual behaviour. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 17(1), 81-88.
- Pueschel, S.M. & Scola, P.S. (1988) Parents' perception of social and sexual functions in adolescents with Down's syndrome. *Journal of Mental Deficiency Research*, 32, 215-20.
- Robson, C. (1993) *Real World Research*, Oxford: Blackwell.

- Rose, J. & Holmes, S. (1991) Changing staff attitudes to the sexuality of people with mental handicaps. *Mental Handicap Research*, 4(1), 67-79.
- Rosen, R. & Rosen, L.R. (1981) *Human sexuality*, New York: Alfred A. Knopf.
- Rushton, J. (1994) Learning together. *Nursing Times*, Vol 90(9), 44-46.
- Rushton, J. (1995) *Learning Capers*. *Nursing Times*, Vol 91(16), 42-43.
- Σαφιλίου, Κ. (1981) *Γυναικείοι και αντρικοί ρόλοι και σεξουαλικότητα*. Πρακτικά του διεπιστημονικού συμποσίου περί σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης της Ελληνικής Εταιρίας Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου. Αθήνα, σ. 41-47.
- Saunders, E.J. (1979) Staff member's attitudes toward the sexual behaviour of mentally retarded residents. *American Journal of Mental Deficiency*, Vol 84(2), 206-208.
- Sebba, J. (1981a) Sexuality and mental handicap: a report of the Winifred Kempton workshops. *Apex*, Vol 8(4), 116-118.
- Sebba, J. (198b) Sexual development in mentally handicapped people: a critical look at staff attitudes. *Apex*, Vol 9(1), 22-23.
- Shaddock, A.J. (1979) Sexuality and the mentally retarded: attitudes and knowledge of participants in a one day seminar. *Australian Journal of Mental Retardation*, 5(8), 316-8.
- Squire, J. (1989) Sex education for pupils with severe learning difficulties: a survey of parents and staff attitudes. *Mental Handicap*, Vol 17, 66-69.
- Sweyn-Harvey, R. (1984) Care staff attitudes. *British Institute of Mental Handicap*, 12, 28-29.